

2-82-80
БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

№ 45.

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

25
**МОВА УКРАЇНСЬКА
БУЛА ВЖЕ МОВОЮ ЦЕРКВИ.**

НАРИСИ З ІСТОРІЇ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
ЦЕРКВИ УКРАЇНСЬКОЇ.

1921.

diasporiana.org.ua

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

№ 45.

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

Мова українська була вже мовою церкви.

НАРИСИ З ІСТОРІЇ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
ЦЕРКВИ УКРАЇНСЬКОЇ.

ВІСНИК
ЦЕРКВИ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ
АВТОКЕФАЛЬНОЇ
ПАРХІЇ
КАНЦІАЛ
У КИЄВІ

1921.

I.

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЦЕРКВІ.

Мова українська, як мова богослужбова... Просте й коротке речення, а скільки сил своїх поклав на здійснення його український народ! Три останні роки йде вже на Україні великий релігійний рух, три роки точиться завзята боротьба за святе це гасло — хвалімо Бога рідною мовою! Святе гасло це має вже й лучезарного вінця з тих великих страждань, що їх понесли всі, хто визнавав його, — бо за „українізацію“ церкви священників гнали, звільняли зі служби, проклинали, позбавляли духовного сану й катували... Святе гасло це — хвалімо Бога рідною мовою — не раз вже й окроплено кров'єю наших мучеників, що життя своє поклали за здійснення його...

Справа введення української мови до церкви — це віковічна справа, що давно вже повстала перед українським народом, як справа актуальна. Спочатку вона виявлялася лише в первісній формі своїй, — чути в церкві проповідь рідною мовою; пізніше це ж саме питання поширилось, бо громадянство почало домагатися ще й читання Євангелії в церкві українською мовою. От тільки в цих первісних формах й виявлялися українські церковні бажання останнього століття аж до початку революції, до 1917 року.

Бажання дуже малі, обмежені, й дивні для кожного, хто не знає дореволюційного українського стану, коли придушувалися всякі прояви національного життя. І не дивлючись на те, що бажання ці були такі обмежені, їх все таки не було задоволено...

І нарід український до революції не чув в

своїй церкві а ні казані, а ні Євангелії рідною мовою своєю...

Але після революції, з 1917 року, потроху прокидається серед нашого громадянства й рух релігійний, і громадянство до 1920-го року бореться ще за старі свої вимоги, і тільки з 1920 року ставить все це питання вже в цілому його розмірі: хвалімо Бога рідною мовою! І з 1920 року починаються на Україні Служби Божі рідною мовою.

Українське громадянство досягло таки свого, — тепер воно приносить Богові жертву хвалення рідною мовою своєю... Але скільки хоч би за останні три роки на це покладено сил, скільки понесено втрат недоцільних, і нарешті — скільки пролято крові святої... Єпископат на Україні, що з походження був переважно московським, не йшов в справі цій ні на які уступки, все загострював справу і всіма силами боронився, щоби не допустити „мови базару“ до своєї офіційної церкви...

В статті отцій я хочу показати, що всі українські церковні бажання, які повстали останніми часами, не були якоюсь новиною, — український нарід хотів тільки відновити те, що давніше він мав в церкві своїй, але що силою було йому віднято владою московською, хотів, власне, тільки розмосковити свою колись українську церкву.

І справді,—історія показує нам, що в давнину мова українська була вже мовою церкви.

II.

ЦЕРКОВНА ПРОПОВІДЬ ВИГОЛОШУВАЛАСЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.

На Україні в кінці XVI-го віку і в початку XVII-го, особливо ж в середині його, утворилась оригінальна церковна казань. Бурхливий час, який переживала тоді Україна, вимагав активної до-

помоги церкви, вимагав впливу її на нарід. І справді, в той час широко розповсюджується по Україні казань, яка зробила своє певне національне діло. По всіх містах України, в більш помітних церквах, було заведено тоді спеціальну посаду проповідника, — „казнодія“, і на цих посадах часто бували талановиті священники, як, напр., Дмитрій Туптало, потім митрополит Ростовський, при архієрейській церкві в Чернігові. Проповідники в своїх казанях вияснявали не тільки релігійні справи, але дуже часто відгукалися й на питання часу свого. Духовенство в той час сміло йшло поруч з народом в його боротьбі за національне існування, і мало на нарід великий і корисний вплив. Церква була тоді правдивою школою, де добре виховувався нарід не тільки релігійно, але й національно, — цьому допомагала як раз казань, допомагала тим, що була вона на рідній мові.

Ізагалі, нарід український ніколи не забуде своєї церкви старої й її духовенства, бо заслуги їх в культурному житті нашому величезні, бо це церква стара зберігла нам нарід український як український...

Казань в рідній мові, вже в більш розвиненій формі, появляється на Україні з XVI-го віку; занесено її було сюди з Заходу через Польщу. Росвіт церковної казані в рідній мові на Заході припадає на XVI-й вік, і цю тодішню маніру казані хутко було занесено й на Україну. І на Україні, особливо в XVII-м віці, буйно заколосилась проповідь в рідній мові і дала дуже добрий врожай.

За XVI і XVII віки на Україні було засновано дуже багато церковних братств, які кріпко боронили свою батьківську віру; от ці братства дуже добре зрозуміли значіння церковної казані і завж-

ди пильнували мати в себе на службі як найкращого проповідника. Була навіть особлива посада „братського казнодія“, на яку запрошувались найкращі проповідники, напр. Кирило Ставровецький у Львівського братства, Мелетій Смотрицький у Виленського і т. п.

І тільки зза того, що проповідь велася рідною мовою, вона мала такий великий вплив на нарід, була цілком життєвою і щиро національною. Нарід любив тоді проповідь, і казнодії користали з народньої поваги і були людьми дуже впливовими.

Багато духовних осіб вславились тоді, як проповідники; згадаю тут хоча б таких, як Леонтій Карпович († 1620 р.), Лазар Баранович, що вславив себе двома збірками казань: „Труби словесь“ 1674 р. та „Мечь Духовний“ 1666 р.; Іоаникий Галятовський, найславніший український проповідник XVII-го віку, його збірка казань, „Ключь Разумѣнія“ 1659-го року, писана тодішньою літературною українською мовою, мала три видання (1659—1660, 1663 і 1665 р.р.) і широко розійшлася не тільки по Вкраїні, але й по всім слов'янським світі; Антоній Радивилівський († 1688 р.), славний казнодій український, випустив дві великих збірки українською мовою: „Огородокъ Маріи“ 1676 р. та „Вѣнецъ Христовъ“ 1688 р. Славними казнодіями були також: Кирило Ставровецький, Тарасій Земка, Захар Копистенський, Інокентій Гизель, св. Димитрій Туптало (митрополит Ростовський), Степан Зизаній, Лаврін Зизаній, Семен Полоцький, Степан Яворський і багато інших.

В той час на Москві не знали живої церковної проповіді, — і її занесли туди українці; україн-

ці ж завели живу казань не тільки в Росію,—вони заводили її в Болгарії й Сербії ¹⁾

І скрізь на Україні по церквах вільно лунала тоді проповідь рідною мовою; звичайно, нікому тоді й в голову не приходило звати рідну мову „мовою мужичою“ і тому не допускати її до церкви. Великі, товсті томи проповідей, писаних українською мовою, хочби Галятовського та Радивиловського, красномовно свідчать нам, що українська мова була в той час мовою церкви, була мовою, якою вчили й виховували нарід.

Так справа точилася три віки,—XVI, XVII та XVIII, і тільки в XIX віці спиняється на Україні рідна проповідь, народжується нове покоління батюшок, що потроху забуває рідну мову свою, мову батьків своїх, пристає до мови московської, яку й заводить до церковної казані. Правда, й московську казань можна було говорити тільки після певної цензури...

І коли з другої половини XIX-го віку зароджується на Україні рух за заведення проповіді українською мовою (священники Бабченко, Гричулевич та Опатович дали книжки казань та оповідань з святого Письма), то рух цей, власно кажучи, нічого нового не домагався,—хотіли тільки відновити стару українську казань, що колись цілі віки вільно виголошувалась по церквах на користь українському народові.

ЛІТЕРАТУРА про українську казань. І. Огієнко, Проповіді І. Галятовскаго, „Сборникъ Харьк. Ист.-фил. Общ.“ за 1913 р. т. 19.—І. Огієнко, Отголоски современности и мѣстныя черты въ „Ключѣ Разумѣнія“ І. Галятовскаго, „Рус. Фил. Вѣстн.“ 1914 р. кн. 2.—М. Марковскій, Антоній Радивиловскій, з „Унив. Извѣстій“ 1904 і 1905 р.р., Київ.—С. Масловъ, Казанье М. Смотрицкаго на честный погребъ о. Л. Карповича

¹⁾ Див. про це Проф. І. Огієнко, Українська культура, Київ, 1918 р. ст. 40—41, 82—83.

„Чтения в Ист. Общ. Нест. Лѣт.“ 1908 р. кн. 21 вип. 2-3--С. Маслов, Наука Л. Карповича в недѣлю перед Різдвом, „Записки“, Київ, кн. II, 1918 р.--Л. Терновскій, Характеристика южно-русской проповѣди, „Рук. для сельск. паст.“ 1875 р. №№ 7, 8, 10.--Більш детальну літературу про українську проповідь див. в цих книжках.--Про українську проповідь я виготовив був такі праці: 1) Українська проповідь XVI--XVIII віків, бібліографічний показник проповідей, видань їх і літератури про них. 2) Українська проповідь XVI--XVII віків, історичний огляд, і 3) „Наука“ Галятовскаго, какъ первый опытъ гомилетики на Украинѣ. Праці ці написано було в 1910--1914 р.р. і пізніше віддано до друку: 1 і 2--до „Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету“ кн. 5, а третю--до „Епархіальныхъ Киевскихъ Вѣдомостей“ на руки проф. Хв. И. Титову. Про долю цих праць нічого не знаю...

III.

ЄВАНГЕЛІЮ ЧИТАЛИ В ЦЕРКВІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.

Дуже рано на Вкраїні повстала потреба мати Письмо Святе на рідній мові; нарід український ще з початку XVI-го віку вже був проіннятий думкою чути Слово Боже українською мовою.¹⁾ Думка ця, неясна і слабка з початку XVI-го віку, вже в середині цього віку стає конкретною думкою українського загалу.

Церковно-слов'янська мова, болгарська по походженню, вже для XVI-го віку була мовою застарілою й мало зрозумілою; до нашого часу дійшло багато скарг про те, що в XVI і XVII віці мови церковно-слов'янської вже не розуміли не тільки звичайне громадянство, але не розуміло цієї мови й духовенство. Зза цього й повстала думка чути Слово Боже живою мовою.

Переклади Письма Святого на українську мову першими розпочали проповідники. Виголо-

¹⁾ Див. про це більше: Проф. І. Огієнко, Давні переклади Письма Святого на українську мову.

шуючи проповіді свої українською мовою, проповідники рано прийшли до думки перекладати Письмо Святе на мову, зрозумілу народові. Тогочасні проповідники дуже любили пересипати казані свої уривками з Євангелії, з Псавтиря і інших книг Св. Письма, — і ці уривки вони почали виголошувати, а в друкованих казанях — писати, українською мовою.

Повинен підкреслити тут ще одну річ. Наші духовні письменники XVI-го й XVII-го віків взагалі дуже любили обіруч користати з св. Письма; цитатами з Біблії переповнено всі їхні писання; на краях книжок цих завжди зазначається й місце з Біблії, звідки взято цитату. Колиб посписувати всі ці цитати зі всіх тодішніх українських творів і звести їх до купи, то ми б мали добру частину Біблії в перекладі на українську мову XVI—XVII віків.

Переклади цитат на українську мову починаються дуже рано; так, ми їх вже знаходимо в „Похвалі гетману К. И. Острожскому“ невідомого автора, в Супрасльському рукописі, під 1515 роком (видання 1836 р., Москва, ст. 149—154). В книзі Степана Зизанія: „Казанье св. Кирилла Іерусалимского“ 1596 р. читання з Євангелії приведено українською мовою.

Почавши з перекладів окремих цитат, хутко дійшли й до думки мати цілу Євангелію українською мовою. І справді, ще в XVI-м віці, коли в передових тоді слов'янських народів — чехів та поляків — тільки що розпочали перекладати св. Письмо на рідну мову, розпочали такі ж переклади і в нас на Україні. Серед православних слов'ян — сербів, болгар і москалів — українці найперші почали переклади свої Письма Святого на живу народню мову, розпочали ще з XVI-го віку,

тоді як інші православні слов'яне знають такі свої переклади лише з віку XIX-го.

Ще за XVI-й вік Євангелію було перекладено на українську мову багато раз: 1) в 1556—1561 році в м. м. Дворці і Пересопниці на Волині; це так звана Пересопницька Євангелія, що тепер зберігається в Полтавському Епархіяльним Музеї і належить Полтавській Духовній Семинарії. 2) Року 1571, на основі перекладу Пересопницького, було перекладено Євангелію на українську мову в Володимирі Волинському; це так звана Волинська Євангелія, що тепер зберігається в м. Житомирі, в Волинському Епархіяльним Музеї. 3) Десь коло року 1580-го (а може й 1570 р.) Євангелію переклав і частину надрукував Василь Тяпинський. 4) Року 1581-го десь на Волині переклав цілий Новий Завіт на українську мову Валентин Негалевський; рукопис перекладу зберігається в Києві, в бібліотеці Михайлівського монастиря під № 421 (1636). 5) Нарешті так звана Літківська Євангелія, що тепер зберігається в м. Літці на Чернігівщині, Остерського повіту; це тільки кусок Євангелії від Луки (зачала 4—46), зроблений десь на Волині, можливо в Луцьку, в 1595 році, теж на основі перекладу Пересопницької Євангелії.

До цих перекладів Євангелії треба додати ще два переклади, близько мені не відомі, — це переклади, що зберігаються один в Віленській Публичній Бібліотеці, а другий — в Москві, в Румянцевському Музеї ¹⁾.

Цікава та мета, яку зазначали собі перекладчики Євангелії на українську мову. Так, перекладчик Пересопницької Євангелії пише: „а иже єсть перекладана таято святаа Євангелія из языка

¹⁾ А. Назаревскій, Языкъ Евангелія 1581 г., ст. 13, примітка 5.

българскаго на мовоу Роускою, ¹⁾ то для лепшого вырзоумленя людоу христїанского посполитого“.

А Валентин Негалевський пише, що він переклав Новий Завіт „не самъ з своєю властною хути, а то учинил за намовою и напominанемъ многихъ учонныхъ, богобойныхъ, а слово Божее милующихъ людей, которые писма полского читати не умеют, а языка словенского, читаючи писмом рускимъ, выкладу з словъ его не розумеют“.

Всі зазначені вище переклади призначалися, звичайно, не тільки для благочестивого читання вірних вдома, — їх читано і в церкві. Так, Пересопницька Євангелія безумовно була в церковному вжиткові, безумовно по українському її читано в церкві; на це вказує поділ Євангелії на зачала, а також і те, що в Євангелії скрізь дуже старанно позазначувано, де кожна денна Євангелія починається, а де вона кінчиться. Про це ж саме виразно засвідчив і сам перекладчик: в приписці після Єв. від Іоанна він зазначає, що свою Євангелію він писав „для читаня ц(е)рквей божіих, а для наоуки людоу христїанского“.

Про те, що Пересопницьку Євангелію читано і в церкві, свідчить ще й оце місце з Післямови; писар Євангелії, Михайло Василевич, просить: „протож прошу вас, священники, отци и діякони, и вси, которые есте в клиросех причтенныи слуги церковныи“ простити помилки; це звернення до священників і діяконів свідчить, що Євангелію було читано і в церкві.

Про те, що ця Євангелія в українській мові

¹⁾ Слово „руський“ в той час вживалося в значінні український, див. про це докладніше: Проф. І. Огієнко, Історія української мови. Том І. Вступ до історії української мови. Кам'янець-Подільський, надруковано було 88 сторінок великого розміру.

була в церковнім вжиткові, свідчить і П. І. Житецький, перший науковий дослідник Пересопницької Євангелії. „Не подлежит сомнѣнію—пише він— что оно употреблялось въ Церковномъ Богослуженіи, сообразно съ желаніемъ переводчиковъ, удержавшихъ въ текстѣ Евангелія такъ называемыя зачала; да и самъ Мазепа, ктитореъ Переяславскаго Собора, жертвуя епископской катедрѣ такую книгу, какъ Евангеліе, смотрѣлъ на него, конечно, не съ ученой, а съ практической точки зрѣнія; въ свою очередь и тѣ, кому она была пожертвована, видѣли въ ней прежде всего Богослужбовую книгу, необходимую въ церковномъ обиходѣ. Отець Думитрашко предполагаетъ, что Пересопницькое Евангеліе вышло изъ Церковнаго употребленія только послѣ окончательнаго подчиненія Малороссійской церкви вѣдѣнію Всероссійскаго Синода, когда на кафедру Переяславскую стали поставлять епископовъ изъ великороссіянъ“¹⁾).

Ми такої думки, що цю Євангелію могли читати в церкві аж до часів цариці Катерини, коли остаточно вже обмосковили церкву Українську.

Так само й Новий Завіт В. Негалевського, як і інші переклади, поділено на зачала і позазначувано, де денна Євангелія починається, а де вона кінчиться.

Таким чином, як бачимо, стара українська церква знала й допускала читання Євангелії в церкві українською мовою. Тому й довголітні домагання українські, щоби Євангелію читано в церкві українською мовою, не були для нас нови-

¹⁾ П. І. Житецькій, О Пересопницкой рукописи, „Труды 3-го археологическаго съѣзда в Россіи“, т. II, Київ, 1878 р. Приложенія, ст. 45 — 46. — Н. Думитрашко, Замѣчательная рукопись Полтавской семинаріи, Пересопницкое Евангеліе, 1874 р., ст. 18.

ною,—український нарід домагався тільки, щоби в церкві його було так, як в старі часи...

Знаючи все це, яким дивним стає вперта й довга боротьба Московського св. Синоду проти бажання українців мати св. Письмо в рідній мові... Пригадаю тут, що коли Пилип Морачевський послав свій переклад Євангелії на українську мову митрополитові Петроградському Ісидору, то митрополит відповів Морачевському таким листом своїм 14 листопаду 1860 року: „По частномъ совѣщаніи съ Святѣйшимъ Синодомъ, увѣдомляю Васъ, что переводъ Евангелій, сдѣланный Вами или другимъ кѣмъ либо, не можетъ быть допущенъ къ напечатанію“...

ЛІТЕРАТУРА про переклади Євангелії на українську мову. Проф. І. Огієнко, Українська Пересопницька Євангелія 1556 р., Тернів, 1921 р.—Проф. І. Огієнко, Н. вий. Завіт в перекладі на українську мову Валентина Негалевського 1581 року.—Проф. І. Огієнко, Українська культура, Київ, 1918 р., ст. 41—43.—А. А. Назаревскій, Языкъ Евангелія 1581 года въ переводѣ В. Негалевскаго, „Университетскія Извѣстія“ кн. 8, 11 і 12-ая за 1911 р., Київ.—А. С. Грузинскій, Пересопническое Евангеліе, какъ памятникъ искусства эпохи Возрожденія въ Южной Руси въ XVI в., „Искусство“, 1911 р. кн. 4, Київ.—А. С. Грузинскій, Изъ исторіи перевода Евангелія въ Южной Россіи въ XVI вѣкѣ. Лѣтковское Евангеліе, Київ, „Чтенія въ Ист. Общ. Нестора-Лѣтописца“ за 1912 р., кн. 22 і 23.—П. И. Житѣцкій, О переводахъ Евангелія на малорусскій языкъ, „Извѣстія“ 1905 р. кн. 4. Рецензія Івана Франка в „Зап. Н. Т.“ т. 70.—Н. Трипольскій, Волинское рукописное Евангеліе XVI-го вѣка, див. „Волинскій Историко-Археологическій Сборникъ“ вип. II, Житомир, 1900 р., ст. 1—14.—И. Каманинъ, Дошло ли до насъ въ подлинникъ Пересопническое Евангеліе, „Чтенія въ Ист. Общ. Нест. Лѣт.“ 1912 р. кн. III.—М. В. Довнаръ-Запольскій, Тяпинскій, переводчикъ Евангелія на бѣлорусское нарѣчіе, „Исслѣдованія и статьи“, т. I, Київ, 1909 р., ст. 232—256 (спочатку теж саме в „Извѣстіяхъ“ т. IV кн. 3 ст. 1031-1064, 1899 р.).—П. Владиміровъ, Предисловіе Василя Тяпинскаго къ печатному Евангелію, изданному въ Западной Россіи около 1570 года, „Київ. Стар.“ 1889 р. кн. I.—Ор. Левицький, Про Василя Тяпинського, що переклав в XVI ст. Евангеліе на просту мову, „Записки Наук.

Тов.", Київ, т. XII, 1914 р.—Ю. Тиховскій. Новыя данныя о западнорусскихъ переводахъ священнаго Писанія XVI-го вѣка, „Извѣстія XIV-го Арх. Сѣзда“, № 8 ст. 145.—Детальну літературу про переклади Євангелія на українську мову читач знайде в зазначених працях.

IV.

УЧИТЕЛЬНА ЄВАНГЕЛІЯ БУЛА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.

Дуже цікавим явищем в церковнім житті України XVI і XVII віків були так звані Учительні Євангелії. З'явилися вони як результат великого домагання вірних чути церковну казань і Євангелію українською мовою. Учительні Євангелії—це спочатку переклад грецької Учительної Євангелії св. Отця Калиста, архієпископа Константинопольського і Вселенського Патріярха. Змістом цієї книжки єсть казання на кожную неділю й свята урочисті. Кожна казань розпочинається денною Євангелією, після якої йде казань,—все це тогочасною народньою українською мовою.

Учительні Євангелії призначалися для церковного вжитку; а щоб прості люде більше їх розуміли, тому писано їх мовою українською. Питання про переклад Учительної Євангелії на живу мову знято було ще в середині XVI-го віку; вірні, що до цієї справи, поділилися,—одні вимагали перекладу, другі були проти цього, боючись новини.

Про все це виразно свідчить передмова до Учительної Євангелії 1568 року, надрукованої в Заблудові коштом Григорія Ходкевича. Ходкевич розказує, що він захотів, щоби „слово божіє розмножилося и наученіє людем закону греческаго ширилося“. Далі каже: „Помыслилъ же быхъ есми и се, иже бы сію книгу выразумѣнія ради простыхъ людей преложити на простую молву, и

имѣлъ єсми о том попеченіє великое. И совеща-ша ми люди мудрые, в том писмѣ оученыє, иже прекладаніємъ зъ давныхъ пословицъ на новыє помылка чинится немалая, яко же и нынѣ обрѣ-тається в книгахъ новаго переводу. Того ради сію книгу, яко здавна писаную, велѣлъ єсми се вы-друковати, которая каждому не єсть закрыта, и къ выразумѣнію не трудна, и къ чтенію полезна"...

Як бачимо, намальовано картинку, немов з наших часів взяту...

Євангелію цю надрукували друкарі-москалі: Іван Хведорів та Петро Тимофіїв, що тоді втікли з Москви; певне, це під їх впливом Ходкевич й залишив думку свою видрукувати цю книгу в перекладі на українську мову.

Проте життя взяло своє, і Учительну Євангелію скоро було перекладено на українську мову, і вона вже в рідній мові широко вживалася в церкві, про що красномовно свідчать передмови до цих Євангелій. Так, ще в передмові Учительної Євангелії 1568-го року читаємо, що книга „предана церкви Божієй во всяку недѣлю читатися, також и на господскія праздники и прочих святых, на пооученіє христоименитым людямъ ко исправленію душевному и телесному божією помощію выдрукована“.

В заголовку друкованої Учительної Євангелії 1606 року читаємо: „Поученія изъбранна отъ святого Евангелія и отъ многихъ божественныхъ писаній, глаголемая отъ архиерея изъ устъ въ всякую недѣлю, на поученіє христоименитымъ людямъ, или прочитаема, такожде и на господскія праздники“.

В передмові до учительної Євангелії Кирила Транквиліона, ст. 8, надрукованої в Рохманові 1619-го року, знаходимо: „Достоитъ сію книгу душеспасительную не тылко въ церкви, но и в

дому своїм імѣти всякому правовѣрному христіанину“.

Цікаве місце про це ж саме знаходимо й в передмові до Учительної Євангелії 1637-го року, надрукованої в Київопечерській Лаврі; в цій передмові митрополит Петро Могила наказує священникам читати цю Євангелію, і додає: „з власти нашеї Архиєрейскої отческо наминаємо и приказуємо, абысте чесности ваши пилне, и с приготованіємъ належитымъ, в читанію тої Православної Науки обиралися“.

Учительна Євангелія, з'явившись на Україні десь коло половини XVI-го віку, стала дуже популярною книжкою, і широко розійшлася по всій Україні; її багато раз друковано, напр. р. 1568, 1595, 1606, 1616, 1619, 1637, 1696 і інш. Не менше ширилась ця книжка в писанім виді—до нашого часу збереглося більше 50-ти різних рукописних примірників Учительної Євангелії.

Серед давніх перекладів Письма Святого на українську мову Учительним Євангеліям, безумовно, належить перше місце. Вони широко розійшлися в гущу народню і були улюбленою книжкою простого читача; от за чого з'явилося так багато різних редакцій цих Євангелій, от за чого так багато осіб бралося за складання їх.

Цікаво підкреслити, що серед півсотні рукописних учительних Євангелій дуже мало копій з друкованих, і дуже мало подібних одна на одну. Життя вимагало, щоби в церкві казань і Євангелію читано було живою мовою, тому й з'являлися різні переклади, і де далі, то все чистішою й більш народньою живою українською мовою.

На жаль, повинен підкреслити тут, що а ні самі Учительні Євангелії, а ні мова їхня не знайшли ще свого наукового дослідника; шкода, бо детальне вивчення Учительних Євангелій дало б

не мало нового для історії культурного життя старої України. Детальне вивчення мови всіх Учительних Євангелій, що дійшли до нас, як друкованих, так і особливо писаних, дасть багато цікавого матеріалу для історії української мови, для історії зросту нашої старої літературної мови і її наближення до мови народньої.

Учительні Євангелії мали велике поширення не лише по Україні, — вони розійшлися широко й по Москві, а також і по всіх слов'янських православних землях. Так, до нас дійшло свідоцтво, що Орловський батюшка ХVII-го віку, автор „Статира“, називає українську „Учительну Євангелію“ Кирила Транквиліона „свѣтилником“ і він витвердив цю книжку навіть на пам'ять... Він же розказує, що книжку цю він знайшов де в кого з своїх орловських прихожан, і їм вона дуже вподобалась.¹⁾ Сам патріярх московський Іоаким читав цю книжку р. 1675-го людям в церкві.²⁾

І цілком ходили ці книжки поміж людом, і вільно їх читано по церквах аж до кінця ХVI-го віку.

І тільки з часу приєднання Церкви Української до Московської, цеб-то з 1686-го року починається занепад наших Учительних Євангелій. Московський Собор 1690-го року, осудивши й спаливши одну з Учительних Євангелій, — Кирила Транквиліона 1619 року, кинув на них велике підозріння. Пізніше від України однято було право вільного друку своїх книжок, і таким чином Учительних Євангелій московська духовна цензура вже більше не пропускала до друку. А потім, певне за часів цариці Катерини, було й заборонено читати по церквах ці Учительні Євангелії...

¹⁾ Проф. А. С. Архангельскій, Изъ лекцій по исторіи русской литературы, Казань, 1913 р., ст. 129.

²⁾ Проф. И. А. Шляпкинъ, Св. Димитрій Ростовскій и его время, Спб. 1891 р. ст. 124.

Так вивелась з України книжка, що два віки була в церковному вжиткові, книжка надзвичайно корисна, що мала на нарід український великий і добрий вплив, що давала йому в мові його рідній пожиточну страву духовну...

ЛІТЕРАТУРА про Учительні Євангелії. Проф. Огієнко, Українські Учительні Євангелії (друкується).— Ю. И. Тиховскій, О малорусских и западнорусских Учительных Евангелиях XVI—XVII вѣковъ, и ихъ мѣсто среди южнорусскихъ и западнорусскихъ переводовъ священнаго Писанія, див. „Труды XII археол. съѣзда въ Харьковѣ въ 1902 г.“, т. III, ст. 355, М. 1905 р. (тут тільки висновки на одній сторінці).—П. Житецькій, О переводахъ Евангелія на малорусскій языкъ, „Извѣстія“ 1905 р. кн. 4.—Г. Крыжановскій, Рукописныя Евангелія Волынскаго Епархіального Древне-хранилища, Почаїв, 1895 р.—„Русская Историческая Библіотека“, т. 19, 1903 р., ст. 43—48, про Учительну Євангелію 1606 року.—К. Калайдовичъ, Библіографическое извѣстіе о Евангеліи Учительномъ, напечатанномъ въ Заблудовѣ 1569 года первыми московскими типографщиками, „Сѣверный Архивъ“, 1823 р. ч. 4. — М. Е., Рукописныя Евангелія XVI-го вѣка: Крешовское и Долженское, „Памятники Русской Старины“ т. УІІ, Слб. 1885 р.—П. Владиміровъ, Обзоръ южно-русскихъ и западно-русскихъ памятниковъ письменности отъ XI до XVII вѣка; „Чтенія въ Истор. Общ. Нестора Лѣтописца“ за 1890 рік, т. УІІІ.—Франко Іван, Карпаторуська література, „Записки“ т. 37 ст. 5—6.

V.

КНИГИ СТАРОГО ЗАВІТУ БУЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.

Знала стара Україна й переклади старозавітних книг на українську мову, знала й вживала їх не тільки для домашнього, але й для церковного вжитку.

Переклади ці розпочалися дуже рано, ще в другій половині XV-го віку, раніше праць Франциска Скорини. А з початку XVI-го віку, під впливом праць Скорини, число перекладів біблійних книг все збільшується та збільшується.

На жаль, ми не тільки не маємо наукового досліджу над цими перекладами, але навіть не знаємо точного списку всіх перекладів біблійних книг на українську мову.

Повинен тут підкреслити, що в ті часи—XV—XVII віки — Україна й Білорусь жили майже одним культурним життям, і поволі виробляли літературну мову, до певної міри спільну обом цим народам; проте в мові цій риси українські помітно беруть гору над рисами білоруськими. От зза цього часто дуже трудно, а то й неможливо, сказати точно, чи перед нами пам'ятка українська, чи білоруська. У всякому разі й білоруський наріз багато працював, вкупі з народом українським, над перекладом біблійних книжок на рідну мову.

Велику, незабутню працю поклав для перекладу Біблії на живу мову доктор Франциск Скорина, родом „изъ славного города Полоцка“, що з 1517 по 1525 рік переклав на живу мову більшість біблійних книг. Робив він це „Богу ко чти и людем посполитым к науце“, щоби „всякий человек простий и посполитый, чтучи их или слушаючи, может поразумѣти, что естъ потребно к душному спасению его“. Праця Скоринина була дуже добрим початком, бо після неї на Україні з'являється багато різних перекладів біблійних книг на українську мову.

Зазначу тут такі переклади книг біблійних на українську мову: 1) Український біблійний кодекс 1569 р. Луки з Тернополя ; після книг второго закону перекладчик тут пише, між іншим: „Доконаны суть п'ятеры книги Моисеовы... Божією помощію, повеленіємъ же и пилностию хоудаго ч(о)л(овѣ)ка на ймя Лоуки, въ неславнѣмъ же градѣ Тернополи... лѣта 1569-го“, в оглаві цього кодексу поміщено всі книги старого й нового за-

віту. Кодекс зберігається в Варшаві, в бібліотеці Красинських. 2) Кодекс 1575—1577 років, зроблений Дмитром із Зінькова (містечко на Поділлі, над річкою Ушицею), зберігається у Львові, в бібліотеці св. Онуфрійського монастиря. 3) Збірник XVI-го віку, містить в собі книги: Іов, Руф, Псавтир, Пісня Пісень, Еклезіаст, Приповісті Соломонові, Плач Ієремії, Данила і Есфир; зберігається цей збірник в Виленській Публичній Бібліотеці № 262; точно сказати, чи це пам'ятка білоруська чи українська—трудно. 4) Переклад Пісні Пісень XVI-го віку; зберігається в Москві, в Синодальній Бібліотеці, під № 558. 5) Псавтир початку або середини XVI-го віку, зберігається в Румянцевському Музеї в Москві, під № 335. 6) Псавтир початку XVII в., там же, № 1017. 7) Толковий Псавтир 1609 р., зберігається в Петроградській Духовній Академії, № А¹/₁₃₆, написаний Мартином „въ градѣ Нѣженковичех“ (в Галичині, коло Перемишля); текст Псавтира церковно-слов'янський, а пояснення його—українські.

Як бачимо, стара Україна мала досить перекладів біблійних книг на українську мову; книги ці не тільки ходили по руках побожних читачів, але могли вживатися й в церкві.

ЛІТЕРАТУРА про переклади біблійних книг на українську мову. Проф. П. В. Владиміровъ, Докторъ Францискъ Скорина, его переводы, печатныя изданія и языкъ, Спб. 1888 р., видання „Общества Любителей Древней Письменности“.—Проф. Е. Ф. Карскій, Западнорусскіе переводы Псалтыри въ XV—XVII вѣкахъ, Варшава, 1896 р., з „Университетскихъ Извѣстій“. Рец. в „Зап. Н. Т.“ т. 28 Івана Копача.—Ю. И. Тиховскій, Южнорусскій библейскій кодексъ Луки изъ Тернополя 1569 г. и его отношеніе къ трудамъ Скоринны и южнорусскому библейскому кодексу 1575—1577 годовъ“, тези надруковано в „Труды XII Архсол. Съѣзда въ Харьковѣ въ 1902 г.“, т. III, Москва, 1905 р. ст. 337.—Н. Костомаровъ, Старинный южно-русскій переводъ Пѣсни Пѣсней съ послѣдованіями о любви, „Основа“, 1861 р., кн. XI—XII.—А.

Петрушевичъ, Первое большое литературное разсужденіе: **De versione Slovenica Sacrae Scripturae**, „Литературный Сборникъ Галицко-Русской Матицы“ 1887 р.—В. Перстцъ, Книга Руфь въ бѣлорусскомъ переводѣ.

VI.

ІНШІ ЦЕРКОВНІ КНИЖКИ БУЛИ УКРАЇН- СЬКОЮ МОВОЮ.

Знала Україна й інші богослужбові й церковні книжки українською мовою, знала це з найдавніших часів.

Найперші друки українські не з'явилися на Вкраїні, а поза її межами,—це були видання Швайпольта Фіоля в Кракові, а саме—року 1491-го тут вийшли Восьмигласник і Часословець з ясними ознаками української мови. В той час в Кракові була велика українська колонія, яка мала свою православну церкву,—головним чином для потреб цієї колонії й надрукував Фіоль свої видання. І до самого останнього часу існувала в Кракові церква, де Папа дозволяв правити служби (католицькі) ц.-слов'янською мовою.

Стара Україна мала повну змогу читати в церкві по українському не тільки Євангелію, але й Апостола. Я вже вище згадував, що р. 1581-го Валентин Негалевський переклав на українську мову увесь Новий Завіт, отже тут була змога мати й Апостола в рідній мові. Крім цього, до нашого часу зберігся так званий Герляхівський толковий Апостол кінця XVI-го віку (зберігається в приватній бібліотеці Ю. А. Яворського у Львові), писаний доброю українською тогочасною мовою. Зазначу ще тут, що в Києві, в Бібліотеці Софійського Собору під ч. 43 зберігається цікавий переклад Апокаліпсиса на українську мову, в рукописові XIX-го віку.

В старі віки на Україні, таким чином, безумовно Євангелію й Апостола читали й по українському. А що це було так, про це красномовно свідчить нам ще й протест проти такого читання відомого оборонця церковно-слов'янської мови, полемиста кінця XVI—початку XVII-го віку Івана Вишенського; він писав: „Євангелія и Апостола вѣ церкви на литургіи простымъ языкомъ не выворачайте, по литургіи же для вырозумѣнья людского попросту толкуйте и выкладывайте; книги церковныѣ всѣ и уставы словянскимъ языкомъ друкуйте“ ¹⁾.

Звичайно, цієї поради Івана з Вишні мало хто слухав, і Євангелія й Апостол таки читалися в церквах наших українською мовою, і тею ж мовою друкувалися книжки...

На Утрені, на кожне свято по шостій пісні по монастирях завжди читається Синаксар,—тут дається пояснення свята, відповідна наука, життя святого і т. и.; розпочинається Синаксар двостихом. От ці Синаксарі разом з двостихом на Україні завжди читалися українською мовою, щоби нарід краще зрозумів те свято, що наступало.

Такі українські Синаксарі, що читалися в церкві, див., напр., в Тріодіоні 1664 року, виданим у Львові; для зразка мови подаю кінець одного Синаксаря, л. 816: „Невыповѣдимымъ твоим милосердіємъ, Христе Боже нашъ, райскои роскоши нас годными оучини и змилуйся над нами, як єдинъ добротливый и человекѡлюбецъ, которому належитъ честь и слава вѣ вѣки вѣкомъ“. Або з Л. 806: „Жидовинъ вправдѣ Філонъ повѣдаєтъ, же сто лѣтъ Адамъ вѣ Раи мешкалъ... И

¹⁾ Акты, относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи, т. II ст. 210.

же въ шестую годину руки простеръ, и овоцу доткнулся... Христос в шестую годину долони простер“.

Ріжні інші читання, що відбувалися в церкві, провадилися теж мовою українською. Так, в старі часи був звичай читати після Літїї на Утрєні, в притворі, Катехизис св. Отця Федора Студита,—цей Катехизис читався українською мовою. Про це в Львівськїм Тріодіоні 1664 р. на л. 8 читаємо слїдуєче: „Вѣстно же, яко от сея недѣли начинаємъ чести дїалектомъ домашнимъ, по отпуствѣ Литїи в притворѣ Катихизисъ си єст Оглашенїє ст: Отца Феодора Студита. И аще ту єсть игуменъ, чтутся от него. Аще же ни, то от еkkлїсїарха, стоящимъ и съ вниманїемъ послушающимъ братїямъ“. Цей вираз тут—„діалектомъ домашнимъ“—красномовно свідчить про вживання в церкві української мови.

Катехизис в рідній мові теж був, і, як бачимо, вільно читався в церкві.

Коли потрібно було читати життя святих, то їх досить було українською мовою; згадаймо хочаб життя Олексія, Чоловіка Божого, в перекладі ще кінця XV-го віку¹⁾; згадаймо величезну працю св. Дмитрія Туптало, митрополита Ростовського,—перша редакція цих житїй була тодішньою літературною українською мовою.

Знала стара церква українська й акафісти рідною мовою; так, року 1726-го Київський митрополит Іосаф Кроковський склав акафіста св. Варварі українською мовою (але надрукувати цього акафіста Москва не дозволила).

В рукопису XVI-го віку збереглося „Слово оучително“ св. отця нашого Іоана Золотоустого

¹⁾ П. Владиміровъ, „Журн. М. Н. Пр.“ 1887 р. кн. X.

на Великдень, в перекладі на українську мову¹⁾.

Книжок для релігійного читання було в той час досить як для монахів, так і для побожних світських людей,—все це українською мовою; згадаймо, напр., „Четью“, що „списана вт градѣ оу Камянці“ 1397 р. Березкою Поповичем,—вона має багато народніх слів; були Прологи й Минеї ще з XV-го віку, які мають в собі багато українських елементів; або згадаймо хочаб такі твори, як „Руно Орошенное“ св. Димитрія Туптало, що мало 8 видань і обійшло всі закутки Росії та України²⁾. Згадаймо „Небо Новое“ 1665 року Іоанникія Галятовського, що мало три видання і широко розійшлося по всій Україні, Галичині і Москві; приклади з цієї книжки—чуда Богородиці—скрізь вільно бралися проповідниками для церковної науки³⁾. І багато інших.

УІІ.

ТЕКСТ СЛУЖБ БОЖИХ ВИМОВЛЯВСЯ ПО УКРАЇНСЬКОМУ.

Тексти Служб Божих в старій Україні виголошувалися по церквах з щирою, правдивою українською вимовою, бо вимови мо-

¹⁾ В збірнику, що належить П. Симсону в м. Ржеві; див. статтю В. Перетця в „Записках“ т. 67; початок слова: „Прійдѣте и приступѣте, и послушайте, братіє“.

²⁾ Див. Проф Іван Огієнко, „Руно Орошенное“ св. Димитрія Ростовського, в „Записках Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету“ т. II ст. 71—76, 1920 року.

³⁾ І. Огієнко, Изданія „Неба Нового“ І. Галятовскаго, з 17 знімками, „Искусство“, Київ, 1911 р. кн. 11.—І. Огієнко, Отраженіє вь литературѣ „Неба Нового“ І. Галятовскаго, Вороніж, „Филологическія Записки“ за 1911—1912 рік.

сковської тоді ще не знали на Україні. Що справді в Церкві Українській була своя рідна вимова, про це є багато доказів.—їх я зібрав в своїй статті: „Як треба вимовляти букву Ї в церковно-слов'янських текстах“¹⁾. З рідною українською вимовою не тільки виголошували священники й читали дячки, з цією ж вимовою й співали церковні пісні хористи.

Свою рідну вимову українське духовенство занесло навіть ії на Москву. Письменники московські, особливо в XVIII віці, часто скаржились, що українці через церкву та школу, які вони міцно тримали в своїх руках, заносять до їхньої мови чужу їм вимову. Так, скаржиться на це А. Сумароков в статті своїй: „О правописаніи“; він додає: „а особливо пѣвчія многое преобразили... Малороссіяны вмѣсто Тебѣ Господи — Теби Господы и вмѣсто Господи помилуй поють иногда Господы помилуй і такъ даляя. Но вѣстли намъ писать по выговору Малороссійскому, такъ должны мы вмѣсто лѣта говорить литА, а вмѣсто только — тилко и протч., или вмѣсто однако — однакъ и протч., изъ чево многое уже и воспріято“²⁾.

І як це не дивно, а таки по московських церквах пішла наша українська вимова, — наш наголос, наше Г, навіть наше І замість Ї; по московських церквах це було й за старі віки, а в першій половині XVIII-го віку це стало річчу звичайною; а в придворних церквах українську вимову заведено було навіть офіційно...³⁾

¹⁾ В виданнях „Українська Автокефальна Церква“ Ч. 41, 1921 року, 16 сторінок.

²⁾ О правописаніи, Сочиненія, ч. X ст. 26—27, Москва, 1782 р. Звук з наголосом набрано в цитаті прописним.

³⁾ Див. Тимковскій, Мое опредѣленіе на службу, „Москвитини“ 1852 р. ч. 20.

ЛІТЕРАТУРА про українську вимову. Проф. І. Огієнко, Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту; правила і зразки вимови. 1921 р. (з „Вісника Міністерства Ісповідань“ № 4 за 1921 рік).— Проф. І. Огієнко, Українська культура, Київ, 1918 р., ст. 104—107. Проф. І. Огієнко, Як треба вимовляти букву Ъ в церковно-слов'янських текстах, Тернів, 1921 р.

УІІІ.

СТАРУ УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ ЗРУЙНОВАНО.

Таким чином, як ми бачили, українська мова в старі віки була на Україні й мовою церкви. Українською мовою проповідники наші постійно навчали народ; в українській мові читано в церкві Євангелію й Апостола; українською мовою читано Синаксарі, Катехизис, життя святих і т. інш.; Служба Божа правилась з правдивою українською вимовою. Коли додамо до цього свої українські звичаї церковні, то бачимо, що стара церква наша справді була українською...

І такою була наша церква всі віки свого незалежного існування (тільки номінально вона підлягала Царгородському патріархові). І вільно славила вона Бога рідною мовою своєю, і вільно точилося національне життя її...

Такою була церква наша аж до 1654 р., до року приєднання України до Москви. З 1654 р. розпочинається впертий похід московських патріархів на Українську Церкву, що бажали й її взяти під свою владичну руку. Довго й завзято боронилася Церква Українська, відмовляючись іти під Москву, 32 роки не здавалася вона, але нарешті, року 1686 Москва перемогла — Церкву нашу приневомили піти під патріярха московського...¹⁾

¹⁾ Див. про це: Проф. І. Огієнко, Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську, Тернів, 1921 р.

І все ж таки й після цього не губила церква наша своїх національних надбань, — навпаки, вела ці надбання даліше, поглибшувала й збільшувала їх, поскільки це було можливим їй.

Ще з кінця ХУ-го віку на Україні ясно значилася думка завести рідну свою мову до Церкви; і ця ідея Церкви з живою мовою, як мовою богослужбовою, ніколи не вмирала на Україні. Вона мала багатьох оборонців, що завзято боронили її й не давали їй потухнути; звичайно, вона мала й своїх ворогів, що виступали проти неї.

Ще Симон Будний, в передмові (ст. 5) до свого перекладу Біблії на польську мову 1572 р., писав: „*Glupstwo to iest mową iedney krainy gardzić, a drugiey słowka pod niebiosa wynosić*“.

В додаток до попереднього наведу ще ось таку оборону Письма Святого рідною мовою від нападів „своїх людей.“ До нашого часу зберігся твір 1670 року решетилівського (на Полтавщині) священника Семена Могили під назвою: „Наука християнская зъ Евангелія въ коротцѣ зложена, въ каждую неделю и празники Господскія и Богоматерныя, на увесь цѣлый рокъ, барзо простою мовою и діалектомъ, ижъ и найпростѣшому чловѣкови snadно понятая“ (рукопис зберігається в Бібліотеці Київського Софійського Собору під № 180). В передмові Семен Могила так пояснює причину, чому він написав книжку українською мовою: „Не розумѣй събѣ того, чителнику милый, иж бы то сая учителная Евангелская книга (простою барзо мовою) зложена для якои о себѣ гордынѣ або високоумія, яко бы понижаючи авторовѣ святых прешлых, которых мы теперешные (могу смѣле речи) бруховое быдло, якъ небо од землѣ далеко не тылко од добрых дѣлѣ, але найпаче и од дарованій Ду-

ха Святого одстоимо, и за ледво що годны и
именя вѣспомянути. Але для того самого, и ко-
ротно и мовою назбыт простою преложилося, иж
бы вѣ церквѣ Божой вшелякий й найпростѣйший
человѣкъ могль що колвекъ, ведлугъ довципу
своего, поняти и вѣ Евангеліи, того дня читаном,
зрозумѣти, и к пожитку своєму душевному слово
Христово привлещи, не одходячи пороже од
дому божого... Не для реторовъ, а нѣ для фи-
лософовъ, а нѣ для астролоковъ, а нѣ для жад-
ныхъ иныхъ завыхляныхъ лъбовъ. Христос, Сын
Божий, во плотъ чоловѣчую оболкъся, и волею
страстъ претерпѣвши распяты, во адъ сошедши,
моцъ дѣмонскую сокрушивши, вѣ третій день
воскресъ, и чоловѣка вѣ першій вѣчной райской
роскоши на свободѣ поставиль, але всѣмъ сполне
вѣчный животъ даровав, вѣрующимъ во имя его...
А поневажъ всѣхъ насъ заровно и еднаково Христосъ
Господь вѣрныхъ своихъ ласкою своею и мило-
сердїемъ даровавши удостоиль, прето и Слово Бо-
жїе, наука Христова, Спасителя нашего, душевний
покармъ, всѣмъ зъ вырозумѣнемъ одкрыто простою
мовою повинна бытъ вѣ церквѣ божой од пастыра
и учителя проповѣданна, ижъ бы зъ гола и най-
подлѣйший вѣ розумъ могъ зрозумѣти и пожит-
ковати, бо широкая а узловатая мова рѣдкий по-
житокъ чоловѣку приносить, але простая и корот-
кая, а до того зъ вырозумѣнемъ одкрытая, в пруд-
комъ часѣ всѣ обширныя аргумента и завыхляныя
мовы загортуєть. И двома або трома словами ко-
роткими барзо много словъ можетъ в собѣ замк-
нути... Жадной герезіи и найменшой тутъ не
маєшь“.

Такъ в ХУІІ віці боронив рещетилівський
священникъ ідею церкви в живій мові від нападів
на неї і обвинувачення навіть в „герезіи“...

Але Москва була впертою і повела довгий і

завзятий похід на Церкву Українську, потроху забираючи від неї всі її національні ознаки...

І після впертої й довгої боротьби від св. Київської Лаври було відібрано споконвічне право її вільного друку богослужбових книжок. Нас було приневолено тоді друкувати свої богослужбові й релігійні книжки тільки після московської духовної цензури, тільки по московських зразках... У нас відібрали право друкувати ці книжки своєю рідною мовою ¹⁾...

Це була найбільша кривда нашої Церкви, це був найдошкульніший удар і по нашій культурі...

На церкву нашу, зараз же по приєднанні її до церкви московської, кинуто було офіційно велике підозріння в „єретичестві“, ніби то в „нечистоті“ наших догматів віри...

І коли за патріярха на Москві став Іоаким (1673—1690), людина жорстока і майже без всякої освіти, але з кріпкою волею, він зненавидів українців і навів на них цілий погром. Патріярх настояв, щоб на Московському соборі в 1690 році осудили українські книжки, ніби боронячи нарід свій „отъ прелести латинскія, еже Кіевскія новыя книги утверждаютъ“... І собор прокляв українські книжки, наклав на них „проклятство и анафему, не точію сугубо и трегубо, но и многугубо“... І ті книжки, які сам патріярх читав людям в церкві, попалили на площі ²⁾...

Добившись осуду книжок наших, Москві вже легше було заводити у нас й свої богослужбові книжки.

Цариця Катерина вже доценту добила нашу церкву, зробила з неї церкву московську. Пляномірно, крок за кроком нищили нам наші націо-

¹⁾ Див. Проф. І. Огієнко, Як Москва знищила волю друку Київсько-Печерської Лаври, Тернів, 1921 р.

²⁾ Див. Проф. І. Огієнко, Українська культура, Київ, 1918 рік, ст. 138—142, там і література про це.

нальні ознаки й звичай, аж поки зовсім не змосковщили церкви нашої ¹⁾...

І почали з того часу релігійні книжки наші друкувати вже не мовою рідною, а мовою чужою...

Українські богослужбові книжки забрали тоді з наших церков і замінили їх на книжки московські...

Національні українські звичаї силою викидали нам з нашої церкви...

Заборонили церковну проповідь українською мовою і завели проповідь московську, народу незрозумілу...

Слово Христове, свята Євангелія, замовкло з того часу в рідній мові...

Наука Апостолів так само змушена була замовкнути в живій, народу доступній мові...

Учительні Євангелії, що так пишно законалися в нас, було заборонено читати в церкві і тим вони потроху й зникають з церковного вжитку...

Українську вимову помалу було цілком виведено з України і замість неї заведено виразну московську вимову... І тексти служб Божих, особливо після Катерининих наказів, вже не правили у нас так, як споконвіку було то на Україні,—почали вимовляти їх „голосом великоросійським“...

Старі наголоси українські, що були в наших богослужбових книжках, замінено нам на московські (вдерлися ці наголоси навіть до церкви в Галичину)...

Одна тільки українська церква за кордоном—в Галичині, Прикарпатті та Буковині—не підпала під московський вплив і зберегла до нашого часу більшість своїх українських колишніх ознак,—зберегла українську вимову богослужбового тек-

¹⁾ Див. Проф. Огієнко, Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську, Тернів, 1921 р.

сту, проповідь рідною мовою і деякі українські церковні звичаї.

А в нас все це було відібрано...

От тому, домагаючись певних реформ і змін в церкві, ми не можемо назвати цього „українізацією“ церкви. Ні, це не українізація; ми нічого не українізуємо, новин ніяких не заводимо, бо все це ми вже цілі віки мали, нам тільки відібрали його... Ми домагаємось лише самого простого: повернути Церкву нашу в той стан, якою була вона колись, до з'єднання з церквою московською; ми хочемо тільки вивести з церкви своєї те чуже, що силою було принесено нам... Ми хочемо в цій справі тільки правди, простої, елементарної правди...

От за чого та справа, яку ми ведемо, це не „українізація“ нашої церкви, — ні, це тільки „розмосковлення“ її...

Думка про заведення живої мови до церкви повстала на Україні ще в кінці XV-го віку; ніколи не вгасала у нас свята ця ідея,—і тільки різні неспріяючі історичні обставини не давали можливості провести її до церкви в повному розмірі. XVI-й вік—золотий вік в справі знаціоналізування церкви української; і тільки напади на православну церкву, що тоді посипались на неї з всіх боків, не дали можливості українській мові вже тоді, вже в XVI-м віці стати мовою богослужбовою, бо православ'є й національність тоді хибно зв'язали з церковно-слов'янською мовою...

І чотири віки не вмирала проте на Україні свята ця ідея—зробити мову українську мовою богослужбовою. І тільки оце тепер, з 1920-го року, ми вже маємо повну змогу славити Бога свого рідною, дорогою й милою нам українською мовою...

Довгий і тернистий шлях пройшов нарід український, несучи на Вітварь Божий найдорожчу жертву свою—рідну мову... Багато на довгім шляху цім було колючого терену, і тому шлях цей густо всипано костем і поллято кров'єю кращих синів українських, що нужно берегли й боронили рідну церкву свою...

І ось тепер ми таки дочекалися найбільшого свята свого...

Бог нащ, Великий Бог Православний заговорив до нас рідною мовою нашою...

І тому ми кріпко віримо й щиро сподіваємось, що українська мова назавжди піде до церкви й міцно стане вже мовою богослужбовою. І Великий Український Нарід з переповненого серця побожно складе у Святого Престолу Божого свою найдорожчу всенародню жертву хвалення—свою мову живу...

І тоді на Великій Вкраїні сповняться мрії дідів наших, бо тоді вже во воки вічні хвалитимуть Бога живого милозвучною, всім зрозумілою українською мовою!..

В живій церкві живая душа
Нехай Господа хвалить живого
Живим словом своїм повсякчасно,
Нині й завжди, й на вічні віки!..

Проф. ІВАН ОГІЄНКО.

25 листопаду
Року Божого 1921-го,
в 16-м місяці журби безупинної
по Рідному Краєві.

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА
ВИПУСКАЄ ТАКІ КНИЖКИ:

1. Прохання до Патріярха Царгородського благословити Автокефальну Українську Церкву. 1921 р. 14 ст. Ціна 10 м. п.
2. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська мова як мова богослужбова. Права живої мови бути мовою церкви 1921 р. 32 ст. 40 м. п.
3. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту. Правила і зразки вимови. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м. п.
4. Закони Української Народної Республіки про Українську Автокефальну Церкву.
5. Проф. І. ОГІЄНКО. Український православний молиловник. 1921 р. 64 ст. 30 м. п.
6. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м.
7. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва знищила волю друку Київсько-Печерської Лаври. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.
8. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Автокефальна Церква, її завдання і організація.
9. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковне життя в Європі за останні роки.
10. Свята Служба Божа св. отця нашого Іоана Золотоустого, переклав з грецької на українську мову Проф. І. ОГІЄНКО.
11. Проф. І. ОГІЄНКО. Світовий рух за утворення живої народної національної церкви. 1921 р. 52 ст. 40 м. п.
12. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковні братства і їх історія.
13. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські церковні братства, їх організація і завдання.
14. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковний рух на Україні.
15. Проф. В. БІДНОВ. Церковна справа на Україні. 1921 р. 48 ст. Ціна 10 м. п.
16. Привіт. доп. І. ПЕЛЕНЬСЬКИЙ. Український церковний стиль.
17. Проф. І. ОГІЄНКО. Сербська церква і її змагання до відновлення (тимчасово див. № II ст. 7—18).
18. Проф. І. ОГІЄНКО. Нова чесько- словацька церква і її наука (тимчасово див. № II ст. 22—41).
19. Текст поминання влади Української Народної Республіки. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 м. п.
20. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські шкільні молитви. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 марок.
21. В. ГИЩЕНКО - САВІЙСЬКИЙ. Сучасне правне становище Української церкви.
22. Проф. І. ОГІЄНКО. Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську. 1921 р. 24 ст. Ціна 30 м. п.
23. Проф. І. ОГІЄНКО. Давні переклади Письма св. на українську мову.

25. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві перехрещували українців.

26. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві палили церковні українські книжки.

27. Зразки українського церковного діловодства.

28. Проф. І. ОГІЄНКО. Братське послання церковним дячам про Українську Автокефальну Церкву.

29. Грамоти Царгородського Вселенського Патріярха до Українського Народу

30. Проф. В. БІДНОВ. Коротка історія Української церкви.

31. Молитва за отчизну про перемогу над ворогом, що за-
посів Рідну Землю. 1921 р. Ціна 5 марок. Видання 2-е.

32. Книга подив молитовних, з грецької на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

33. Церковні співи на св. Літургії, на українську мову з грецької переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

34. Ранішня і всеношна служба, з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

35. Порядок вечірні, повечір'я і північної служби; з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

36. Меморандум Чехословацької Церкви до Сербського Архієрейського Собору, з чеської мови переклав Професор І. ОГІЄНКО. 1921 р. 4 ст. 6 м. п.

37. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Автокефалія української церкви.

38. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Українська мова в службі Божій і в Богословії.

39. Синодик славних лицарів, що в боротьбі за волю України життя своє поклали на вівтар отчизни. 1921 р. 4 ст. 5 м. п.

40. Статут Чехословацької Церкви. З чеської мови переклав Проф. І. ОГІЄНКО. 1921 р. 8 ст. Ціна 15 м. п.

41. Проф. І. ОГІЄНКО. Як треба вимовляти букву Ъ в церковно-слов'янських текстах. Історія букви Ъ. 1921р. 16 ст. 30 м. п.

42. Проф. І. ОГІЄНКО. Головніші правила українського правопису.

43. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Пересопницька Євангелія 1556 р. 1921 р. 36 стор. Ціна 50 м. п.

44. Проф. І. ОГІЄН О. Новий Завіт в перекладі на українську мову Валентина Негалецького 1581 року.

45. Проф. І. ОГІЄНКО. Мова українська була вже мовою церкви. Нариси з історії Церкви Української. 1921 р. 32 стор. Ціна 70 м. п.

Праця в благодійнім видавництві „Українська Автокефальна Церква“ безплатна. Всі кошти від продажу книжок цілком поступають на збільшення фонду Видавництва.

Адреса для замовлень книжок: Tarnów, hotel „Bristol“ № 6, проф. І. Огієнко.

Книжки продаються по всіх українських книгарнях.

ЦІНА 70 МАРОК.